

Mellan yttrandefrihet och trygga rum

Om bibliotekens röst i demokratins tjänst

”Du har en radioröst.”

Denna komplimang fick jag som ung student på Kulturvetarlinjen under tidigt 1990-tal. Vi hade medieproduktion på schemat och hade just spelat in ljudklipp till ett radioinslag. Orden lever ännu kvar. De värmer kanske särskilt eftersom min röst blivit litet av ett problem på senare år. I perioder blir den ansträngd, svag och luftig med känslan av att orden glider undan innan de når fram. Som att samtalet ibland rör sig förbi och beslut fattas utan att mina tankar når rummet där besluten tas. Det hjälper inte att ta sats – en ansträngd röst hörs inte bättre, den riskerar snarare att låta desperat.

Det här med rösten är en fysisk erfarenhet. Samtidigt påverkar den mig på ett djupare plan. I ett samhälle där ”den som hörs finns” blir den svaga rösten en påminnelse om osynlighet. Men erfarenheten har också gett mig en känslighet för alla andra svaga röster. De som dränks i bruset, de som aldrig kommer till tals. Den skänker en förståelse för att det demokratiska samtalet inte bara handlar om att alla får tala, utan om att alla faktiskt ska få förutsättningar att göra sig hörda. Och i mitt arbete med biblioteksutveckling har det bidragit till drivet att göra något så enkelt och så svårt som just det – att skapa utrymme där fler röster ges plats.

Jag upplever inte att jag är ensam, det finns en stark ambition på biblioteken i länet att ständigt öka delaktigheten och att nå de som inte brukar komma dit. En bibliotekschef sätter ord på den grundläggande logiken i en av mina intervjuer ”Vår roll för att människor ska bli delaktiga handlar om att anpassa vår verksamhet genom att sänka trösklar och att verksamheten fungerar för de som kanske inte kommer naturligt eller har starka röster.” Att få sin röst hörd är, i den bemärkelsen, kärnan i demokratiuppdraget.

Yttrandefrihet – egentligen

I Sverige skyddas yttrandefriheten av tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen, men det är en frihet som inte alltid varit självklar – den har erövrats, och erövringen pågår fortfarande. När Peter Forsskål, vars insats som skildrades i min första essä, publicerade sin skrift *Tankar om borgerliga friheten* 1759 och argumenterade för tryckfrihetens nödvändighet, var det en djärv och farlig handling. Skriften konfiskerades av myndigheterna. Det påminner oss om att rätten att tala, tänka och göra sin röst hörd inte är given av naturen.

Det är viktigt att hålla den historien levande – den förklarar varför yttrandefriheten inte bara är ett värde bland andra utan utgör en förutsättning för att demokratin över huvud taget ska kunna fungera. En medborgare som inte fritt kan uttrycka sin åsikt kan inte heller hålla makten ansvarig. Den som inte får tala kan inte organisera sig. Den som inte kan organisera sig kan inte påverka. Yttrandefriheten är demokratins ryggrad.

I detta sammanhang är folkbibliotekens roll tydlig som en av de institutioner i samhället som historiskt tagit på sig uppdraget att faktiskt försvara det fria ordet – att köpa in böcker som väcker motstånd, att hålla samlingarna öppna även när det är bekvämare att *inte* göra det, att stå för att kunskap tillhör alla, inte bara de som redan vet.

Yttrandefriheten är kanske ändå allra viktigast för dem som saknar makt. Den är i sin kärna ett skydd för den röst som annars inte skulle nå fram, inte bara den värtaliges privilegium. Det är just därför den måste värnas – och just därför kan den inte vara villkorlös.

Nej, yttrandefriheten är inte och har aldrig varit absolut. Den uppenbara begränsningen finns i brottsbalken när det fria ordet övergår i förtal, hets mot folkgrupp och uppvigling. En demokrati där rätten att tala används för att tysta andra, där yttrandefriheten används som vapen mot utsatta grupper, är inte fri.

Journalisten och tryckfrihetsexperten Nils Funcke påminner om att en av de vanligaste missuppfattningarna i den offentliga debatten är att yttrandefriheten skyddar mot alla former av ifrågasättande eller mothugg. Det gör den inte. Yttrandefriheten är ett skydd mot statlig censur och myndigheters ingripanden – inte mot kritik, konsekvenser eller redaktionella prioriteringar. Det innebär att när ett bibliotek väljer att inte lyfta fram ett visst innehåll, eller sätter upp ramar för ett samtal, är det inte ett brott mot yttrandefriheten. Det är ett professionellt val, grundat i uppdraget.

Uppdraget – lätt att citera, svårt att leva

När vi talar om bibliotekens demokratiska uppdrag är det i lagarna vi hämtar ledning. I bibliotekslagen (2013:801) står det att folkbiblioteken ska ”verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning”. Den formuleringen rymmer flera intressanta spänningsfält. Kunskapsförmedling – ja, men vilken kunskap? Fri åsiktsbildning – ja, men hur fri, och på vems villkor?

Mediestrategen Brit Stakston beskriver i förstudien *Biblioteken som tankesmedjor* (2021) hur biblioteken kan fungera som platser där medborgare kan söka kunskap, reflektera och utveckla sina egna ståndpunkter. ”Vem ska vara en arena för kunskap och samtal om inte vi?” frågar en bibliotekschef retoriskt, och det är en fråga väl värd att fundera över. För även om biblioteken utgör en självklar plats för demokratisk kunskapsförmedling, är uppdraget förenat med val – om vad som köps in, vad som lyfts fram, vilka samtal det bjuds in till, vem som får plats. Men dessa val kommer inte utan viss friktion.

Bibliotekslagen är nu över tolv år gammal. Men det är just i en tid då demokratin i världen är hotad, som institutet V-dems senaste rapport *Democracy report 2026* visar med tydlighet, som uppdraget sätts på prov på riktigt. ”Vi kan inte ta demokratin för given, den är en process”, reflekterar en av bibliotekscheferna. ”Vi har kanske varit naiva ett tag, men vi kan inte låta odemokratiska strömningar ta plats.” Det är mot den bakgrunden – inte bara mot lagparagrafen – som bibliotekens demokratiska arbete måste förstås.

Informationskris, censur och kulturkrig

Yttrandefriheten behöver ses i ljuset av ett informationslandskap som dramatiskt förändrats. Forskarna Olof Sundin och Jutta Haider beskriver i *Paradoxes of Media and Information Literacy* (2022) hur sociala medieplattformar tillhandahåller en sammanblandning av olika typer av information – forskning, myndighetsinformation, rykten och konspirationsteorier – fränkopplad sitt ursprungliga sammanhang och infogad i ett nytt med ett annat budskap och en annan ideologisk agenda. Det de kallar "informationskrisen" är inte ett problem med för lite information. Snarare består brydsamheten i att hantera fragmentisering, personifiering och parallella verklighetsbilder, där människor sällan möter åsikter som utmanar deras egen världsbild.

Professorn och kunskapsfilosofen Åsa Wikforss beskriver i boken *Därför demokrati* (2021) hur faktapolariseringen förstärker informationskrisen. När inte bara värderingar utan fakta i sig uppfattas som politiska ställningstaganden, upplöses den gemensamma grund som ett demokratiskt samtal förutsätter. Biblioteket kan inte längre förutsätta att besökare delar en gemensam verklighet att samtala utifrån. Det är inte ett argument för passivitet, snarare ett argument för mer aktiv kunskapsförmedling i tron om att kunskap ändå kan bidra till ett sakligt samtal.

Wikforss noterar också att de som hotas först är kunskapsförmedlarna, såsom forskare, journalister och bibliotekarier. Det är ingen slump. En rörelse som vill kontrollera informationsflödet tjänar på att misskreditera de institutioner som sorterar och förmedlar kunskap. Brit Stakston påpekade under en föreläsning på konferensen "Uppdrag demokrati" i Uppsala i mars 2026 att Project 2025 — den politiska agenda som utarbetats inför en ny amerikansk administration — i sitt förord explicit pekar ut bibliotekarier som ett hot. Formuleringen är bisarr, och samtidigt avslöjande. Vad är det som är hotfullt? Att det finns icke-kommersiella platser dit alla är välkomna, platser som inte sorterar kunskap efter vem som betalar för den?

I det här klimatet ökar trycket på biblioteken – inte från ett håll, utan från flera. I Sverige har bibliotek blivit måltavlor i kulturpolitiska konflikter. I Trelleborg stoppades en sagostund med dragartister inför sportlovet 2022 efter ett direkt politiskt direktiv från kultur- och fritidsnämndens tillträdande ordförande (SD) – bibliotekschefen uppgav att han aldrig tidigare upplevt att ett arrangemang ställts in av en politiker (Magasin K, 2022). Internationellt är trenden ännu tydligare – American Library Association rapporterade över fyra tusen unika titlar som ifrågasattes i amerikanska bibliotek under 2023. Och tidigare i år blev personal på bibliotek i Stockholm smygfilmade när de blev ifrågasatta för att könsöverskridande litteratur för barn köpts in.

Hanell, Carlsson, Engström och Hansson visar i *Canaries of Democracy* (2025) hur bibliotekspersonal upplever att de lämnas ensamma att hantera den storm som blossar upp när exempelvis högerradikala nättidningar uppmärksammar bibliotekets verksamhet. En bibliotekarie berättar i forskningen att "ingen var förberedd på reaktionen och personalen lämnades tämligen ensamma att hantera situationen." I det sammanhanget blir frågan om trygga rum central, både för de anställda och för besökarna. Det är inte bara en fråga om vilka böcker som får stå i hyllan, utan om vad biblioteket är för plats, för vem, och under vilka villkor.

Yttrandefrihetsbegreppet har blivit ett slagfält. Det åberopas i dag lika ofta av dem som vill öppna samtalet som av dem som vill stänga det, och tillgrips gärna av dem som kräver plattform för budskap vars egentliga syfte är att marginalisera andra röster. Den som förstår den dynamiken är bättre rustad att hålla isär vad som faktiskt är en legitim yttrandefrihetsfråga och vad som är ett försök att använda principen som hävstång. För biblioteket, som måste navigera dessa krav dagligen, är den distinktionen svår men värdefull.

Trygghet – för vem och mot vad?

I verkan för att fullgöra det demokratiska uppdraget har det blivit centralt att tala om biblioteket som ett tryggt rum. Att vara till för alla, som bibliotekslagen slår fast, är en utmaning. Det ska finnas förutsättningar för alla att ta del av kunskap, bilda sig en åsikt och ge uttryck för dessa på olika sätt. Men människor har olika behov, och trygghet är en fråga om erfarenhet och upplevelse.

Den grundläggande tryggheten handlar om friheten från hot. I bibliotekschefernas beskrivningar är den fysiska dimensionen påtaglig. Det handlar om att kommunicera sina värderingar genom de val som görs, om att röra sig i lokalen som anställd, om att säga ifrån när någon betar sig olämpligt. "Det är viktigt att skydda – det är kroppar som ska skyddas, kroppar som ska vara trygga om de har en motsatt uppfattning än den rådande", formulerar en chef det. Det är en formulering som rymmer ett aktivt värderingsval.

Så var går gränsen mellan att skydda människor från hot och att värna åsiktsfriheten? Demokratin kräver att vi lär oss leva med perspektiv som inte är våra egna. Att erbjuda ett tryggt rum handlar därför inte om att skydda människor från obekväma åsikter. Trygghet skapas inte genom att utestänga, det skapas snarare genom att sätta spelregler för hur vi talar med och betar oss mot varandra.

Trygghet kan förstås på olika sätt, och det är viktigt att inte låta en för snäv definition bli ett argument för exkludering. Det kan finnas goda skäl att ibland erbjuda separatistiska sammanhang – tillgängliga rum för personer med gemensamma erfarenheter av utsatthet, där man kan samlas utan att behöva förklara eller försvara sig. Samtidigt rymmer en alltför snäv definition risken att den som söker trygghet i ett slutet rum aldrig möter det som skiljer sig från den egna erfarenheten. Bibliotekets utmaning är att skapa utrymme för olika former av trygghet utan att låta begreppet legitimera permanent avgränsning från omvärlden.

Agonism och antagonism – meningsmotstånd som demokratisk kraft

Frågan om vad ett tryggt rum egentligen innebär kan inte besvaras en gång för alla. Den behöver ständigt omförhandlas i relation till vem som befinner sig i rummet, vilka erfarenheter de bär med sig och vilka konflikter som är i spel. Det väcker en djupare fråga om demokratins natur – är konflikten ett problem som ska lösas, eller en oundviklig och nödvändig del av det demokratiska livet? Det är precis den frågan som statsvetaren Chantal Mouffe ställer sig.

Mouffe har kritiserat demokratins ideal om rationell konsensus och förordar i stället en så kallad "agonistisk pluralism". Demokratien är inte en process där alla till slut kommer överens, det är en process där helt legitima konflikter måste kunna existera sida vid sida, med respekt för olikheter. Demokratins centrala uppgift är att omvandla antagonism (kampen mellan fiender) till agonism (kampen mellan legitima meningsmotståndare).

Det är precis det som är kärnfrågan för vad biblioteket som tryggt rum handlar om. Kan ett rum vara ett tryggt där alla inte håller med varandra? Ett rum där konflikter får ta en agonistisk snarare än antagonistisk form, där meningsmotståndet är legitimt och samtalets spelregler respekteras, inte där vissa åsikter tystas andra med hot och skrämelse.

Biblioteksforskarna Lisa Engström, Hanna Carlsson och Fredrik Hanell visar i sin analys av Drag Story Hour-kontroverserna (2024) hur det främst är illegitima politiska handlingar och påtryckningar – som hot och skrämelse – som förhindrar att konflikterna tar en agonistisk form. Bibliotek i Olofström och Älmhult valde att ställa in arrangemang med hänvisning till säkerhetsrisker, medan Malmö genomförde evenemanget med ökad säkerhet och väktare. De två olika förhållningssätten kring trygghet kommer båda ur frågan hur vi upprätthåller ett rum där minoriteter kan vara trygga och synliga, där inte bara majoriteten syns eller hörs.

Våga ha samtalen

Några bibliotek väljer en aktiv roll i svåra samtal. Oskarshamns bibliotek skapade för några år sedan Navet – en plats för medborgardrivna aktiviteter i biblioteksrummet för att stimulera demokratiska samtal. Via sociala medier och lokaltidningen bjuds politiska partier, religiösa samfund, föreningar och lokala föreläsare in att sprida kunskap och åsikter. Det enda villkoret är att arrangemanget inte får sprida antidemokratiska värderingar eller kränkande budskap, och de som använder arenan ska vara beredda att "ställas mot väggen" av besökare.

Det är ett modigt val. En vindkraftsmotståndare som reagerat på en föreläsning uppmuntrades att hålla sin egen, och hans svar blev att "så här borde fler bibliotek göra." Under våren 2024 ordnade biblioteket en debatt mellan två kvinnor med rötter i Israel respektive Palestina – ett av de mest laddade ämnena i vår tid. Drygt sextio deltagare kom och det blev ett respektfullt samtal.

När bibliotekschefen i Oskarshamn delade sina erfarenheter med chefskollegerna i Gävleborg väckte det blandade reaktioner. Flera uttryckte en genuin dragningskraft till modellen. "Vem ska vara en arena för kunskap och samtal om inte vi?" säger en chef men tillägger att det krävs personella resurser och tid för förberedelser för att man ska kunna vara trygg i sin roll. En annan chef säger att denne kan tänka sig att "arbeta som i Oskarshamn om vi bara hade haft utrymme. Att låta folk komma till tals om både högt och lågt, det behöver inte vara märkvärdigt." Samtidigt finns en tydlig oro. "Släpper man fram en så måste man släppa fram alla, så det extrema skulle kunna komma fram", säger en chef. "Då ska det vara tydligt att det inte är biblioteket som är avsändare."

Det är uppenbart att det inte är helt oproblematiskt att erbjuda en scen för demokratiska samtal. Det kräver reflektion och samsyn internt, och arbetssättet måste förankras i hela organisationen, inte bäras av en person. Men det är också värt att nämna att det i princip

inte inträffat allvarliga problem i Oskarshamn. Det finns en risk att förberedelserna för alla eventualiteter tar oproportionerligt stor plats i jämförelse med den faktiska aktiviteten. Det som ibland hindrar biblioteken är kanske inte bristen på beredskap, utan bristen på övertygelse. Om oron tillåts styra framför övertygelsen om bibliotekets demokratiska styrka, riskerar vi inte då att betrakta oss själva som skörare än vi är?

Att kurera utan att censurera

Thomas Nygren, professor i didaktik vid Uppsala universitet, pekar på tre grundpelare för ett demokratiskt samhälle när han föreläste på konferensen "Uppdrag demokrati". Den första handlar om att vara rättsstat med en tydlig maktindelning, den andra om att där finns rättigheter och friheter. Den tredje, som är den biblioteken närmast förvaltar, är "en fungerande offentlighet där medborgare kan bilda sig uppfattningar på rimliga villkor, inte perfekta men inte systematiskt manipulerade". Det är en nykter formulering. Den ställer inte krav på att samtalet ska vara enkelt eller bekvämt. Den ställer krav på att det ska vara möjligt och den lägger ett direkt ansvar på de institutioner som möjliggör den offentliga öppenheten.

Det är i det sammanhanget som bibliotekets kompetens måste förstås — inte som ett internt personalutvecklingsärende, utan som en demokratisk angelägenhet. Bibliotekspersonal som inte har förutsättningar att hålla svåra samtal öppna, som saknar metoder och organisatoriskt stöd, har svårare att bidra till en fungerande offentlighet.

Att kurera ett mediebestånd innebär att göra val med kvalitet och allsidighet som principer, inte för att skydda besökarna från obehagliga åsikter, utan för att garantera ett utbud som svarar mot uppdraget. En bibliotekschef sätter fingret på spänningen med en ärlighet jag uppskattar: "Vi vågar inte vara helt raka till varför vi inte vill köpa in sådant vi tycker är opassande. Vi har nog varit lite fega och undanglidande i vår argumentation ibland." Det är en självinsikt som är nödvändig – för rädslan kan bli analyserbar och därmed hanterbar.

Det urval biblioteket gör i sitt mediebestånd är dock bara en del av arbetet. Den andra hälften handlar om samtalet – om hur biblioteket skapar förutsättningar för att många röster faktiskt kan höras. Att kurera samtalet innebär inte att censurera det, utan att facilitera det på ett sätt som håller det demokratiska rummet levande. Den förre stadsbibliotekarien Daniel Forsman betonar i förstudien *Biblioteken som tankemedjor* att programverksamhet med kontroversiella ämnen också är en arbetsmiljöfråga: personal får en synlighet i sociala medier som kan få global spridning. Det kräver förberedelse, metoder och organisatoriskt stöd – inte att man lämnar personalen att hantera situationen ensamma. Biblioteksforskaren Lisa Engströms forskning visar att professionsetik borde diskuteras redan på utbildningen. För de som redan arbetar på bibliotek krävs kontinuerlig fortbildning och träning i att stå stadigt i uppdraget.

Behovet av intern reflektion märks även i mina intervjuer med cheferna. "Personalen behöver få träna på just att samtala", säger en bibliotekschef. "Det är viktigt att vi har ett pågående samtal om hur vi genom vår verksamhet är med och utvecklar demokratin. Vi måste moderera programmen och samtalen. Att moderera utan att censurera, att facilitera utan att kontrollera – det är den professionella konsten. "Fri åsiktsbildning kräver ett mod",

konstaterar en chef, och i det citatet ryms både utmaningen och möjligheten. Mod kan övas, läras och växa när man vet att organisationen står bakom en.

Biblioteket som vallokal – symbol och problem

Att bibliotek används som vallokaler är ingen tillfällighet. Det är ett uttryck för bibliotekets symboliska och praktiska betydelse som demokratisk institution, en offentlig plats tillgänglig för alla utan kommersiella eller partipolitiska intressen, förknippad med kunskap och bildning. Allmänna val utgör hjärtat i en liberal demokrati och medborgarna har högt förtroende för hur val genomförs på ett rättssäkert sätt är avgörande. När Valmyndigheten väljer bibliotek som vallokaler bygger den på det förtroende och den legitimitet som biblioteken redan har hos befolkningen.

Men det finns en paradox värd att problematisera. I sina egna riktlinjer drar flera bibliotek tydliga gränser mot religion och politik, då de inte vill uppfattas som en arena för partipolitiska budskap eller religiös övertygelse. Men när biblioteket öppnar sina dörrar som vallokal under ett allmänt val, görs det om till en politisk plats – bokstavligen. Vad signalerar det? Det går att ställa sig frågan huruvida bibliotekens funktion som vallokal är förenlig med dess roll som kritisk instans – även mot det demokratiska systemets praktiska utformning.

En möjlig tolkning är att vallokalen snarare befäster bilden av biblioteket som en neutral, gemensam institution i demokratins tjänst – att just neutraliteten är det som gör det till en lämplig plats för det demokratiska valet. Men det är en tolkning som förutsätter att neutralitet är en förutsättning för bibliotekens arbete med demokrati, vilket det inte alltid är. Biblioteket undviker partipolitik i sin programverksamhet, men välkomnar demokratins yttersta uttryck inom sina väggar. Kanske är det inte en motsägelse utan just den distinktionen som visar att biblioteket inte är neutralt utan aktivt demokratiskt. Ändå förtjänar detta att reflekteras över mer öppet.

När beredskapen knackar på dörren

Vi lever i en tid då samhällsberedskap åter hamnat högt på den politiska agendan. EU:s Europeiska demokratisköld (2025) identifierar desinformation, utländsk informationspåverkan och hybridhot som centrala hot mot demokratins funktion. Biblioteken nämns inte explicit men de är en del av civilförsvaret.

Detta är tydligt i mina intervjuer med bibliotekscheferna i Gävleborg. I många fall är det en pragmatisk roll man ser framför sig, som att vara en samhällsviktig verksamhet, en trygg punkt där man kan ladda sin teknik och få tillförlitlig information. Det är en konkret och värdefull roll. Men jag vill lägga till ännu en dimension: biblioteket som en institution som kan hjälpa människor att skilja på information och desinformation.

Rollen som samhällsviktig informationskanal rymmer en inbyggd spänning som sällan diskuteras öppet. I en krissituation – ett krig, en pandemi, en allvarlig samhällsstörning – förväntas biblioteken sprida officiell information. Det finns goda skäl för det, tillförlitlig information kan rädda liv. Ändå uppstår frågan: när biblioteket aktivt bidrar till att förmedla statens och kommunens budskap, hur förhåller det sig till uppdraget att värna fri

åsiktsbildning och alla rösters rätt att höras? Vad händer om den officiella informationen är selektiv, otillräcklig eller rentav felaktig? Det är en fråga utan enkelt svar – men en fråga som biblioteket behöver hålla levande som en del av sin demokratiska självförståelse. Att vara en pålitlig informationskälla i kris och att värna den fria åsiktsbildningen är inte motsatser, men de är inte automatiskt förenliga heller. Det kräver att biblioteket är medvetet om spänningen och har förmågan att navigera i den.

Haider och Sundin betonar att det som ibland benämns som ett pågående kulturkrig mellan polariserade ideologiska ståndpunkter utgör ett uttryck för informationskrisen. Biblioteken är en av de institutioner i samhället som människor hyser högst förtroende för. Det förtroendet är ömtåligt och måste förvaltas. I den meningen är bibliotekens roll i samhällsberedskapen inte perifer.

Hanell, Carlsson, Engström & Hansson (2025) pekar i sin forskning på att bibliotekens förtroendeförlust i förlängningen riskerar att få negativa konsekvenser för tilltron till demokratin som sådan. Det är ett påstående som borde ge tyngd åt bibliotekens arbete med att kommunicera sitt uppdrag. När biblioteket står stadigt i sin professionella identitet – också när det utsätts för politiska påtryckningar, näthat eller krav på censur – stärker det inte bara biblioteket. Det stärker demokratin.

Till bilden av demokratins tillstånd hör också att tillit är en resurs som kan underskattas. Statsvetaren Susanne Wallman-Lundåsen, som forskar om social tillit i Norden, påpekar att den faktiska tillitsnivån i Sverige är hög — men att många av oss *upplever* den som lägre än vad den är. Det är i sig ett demokratiproblem, eftersom upplevd brist på tillit påverkar beteenden lika mycket som faktisk brist på tillit. Om medborgare tror att förtroendet för gemensamma institutioner har kollapsat, handlar de därefter — och bidrar därigenom till den urholkning de tror sig se. Det gäller biblioteket likaväl som andra offentliga institutioner: ett bibliotek som kommunicerar sitt uppdrag tydligt, som syns i samhällsdebatten och som tar ställning i rätt ögonblick, bidrar inte bara till sin egen legitimitet — det bidrar till den samhälleliga tillit som demokratin behöver.

Att värna ett spänningsfält

Bibliotekens styrka i det demokratiska landskapet vilar i hög grad på det förtroende de byggt upp hos medborgarna. Det är ett förtroende som inte är givet en gång för alla – det förtjänas, och det kan förloras. Det handlar om en lång historia av att stå på kunskapens och det fria ordets sida, utan att tjäna snäva politiska eller ekonomiska intressen. Men förtroendet hänger också samman med synlighet och mod. Ett bibliotek som drar sig undan när det blåser, som väljer osynlighet framför engagemang, riskerar på sikt att förlora just den ställning som gör det till en unik demokratisk aktör.

Brit Stakston konstaterade under konferensen Uppdrag demokrati att rädsla ibland används som metod, att polariseringen i samhällsdebatten i hög grad drivs uppifrån av aktörer som tjänar på att medborgare drar sig undan det offentliga samtalet. I det ljuset är det trygga rummet på biblioteket inte en reträtt från yttrandefriheten, utan ett aktivt motstånd mot den strategi som använder otrygghet för att tysta. Att sätta gränser för ett beteende som skapar otrygghet är inte att inskränka yttrandefriheten utan ett sätt att skydda förutsättningarna för

den. Yttrandefrihet kräver att det finns rum att yttra sig i, och att de rummen inte upplevs som för farliga att beträda.

Det handlar med andra ord inte bara om att biblioteket ska vara en trygg plats för besökaren – det handlar om att biblioteket självt behöver stå tryggt nog att hålla svåra samtal öppna, tryggt nog att stå emot påtryckningar, och tryggt nog att erkänna när man inte lyckas. Det förtroendet byggs inte enbart av samlingar och öppettider, utan av de val biblioteket gör i ögonblicken när det spelar roll.

Spänningen mellan yttrandefrihet och att erbjuda ett tryggt rum är inte ett problem som väntar på sin lösning. Det är ett tillstånd som demokratin lever i, och kanske är det just där biblioteket hör hemma. Inte som den institution som har svaren, utan som den som orkar hålla frågorna levande. Som Chantal Mouffe påminner oss är demokratin inte ett mål man uppnår utan en process man ständigt arbetar med. Biblioteket är, i bästa fall, ett av få rum i samhället där den processen kan äga rum på riktigt – där röster möts, stöts mot varandra och ibland, om förutsättningarna är rätt, faktiskt lyssnar på varandra.

Reflektera

- Vilka röster hörs regelbundet och vilka saknas systematiskt på vårt bibliotek? Vad beror det på, och vad kan vi konkret göra?
- Var går vår gräns för vad vi är beredda att arrangera eller ge utrymme åt — och på vilka grunder drar vi den? Är det värderingar, kvalitet, rädsla eller något annat som styr? Vad gör vi om en politisk aktör, religiös organisation eller opinion vi personligen tar avstånd från vill använda biblioteket som arena?
- Har vi någon gång undvikit något (inköp eller aktivitet) på grund av yttre tryck? Vad hände, och hur skulle vi hantera samma situation i dag — och var behöver vi mer stöd för att stå upp för uppdraget?
- Vad innebär ett tryggt rum hos oss? Finns det tillfällen då vår definition av trygghet i praktiken utesluter någon vi har särskilt ansvar att nå? Hur är vi trygga som medarbetare i uppdraget när medier och verksamhet ifrågasätts?
- Om ett aktivt demokratiarbete — med medborgardrivna samtal om angelägna ämnen — vore möjligt hos oss, vad skulle vi behöva för att våga testa det?
- Om biblioteket är en demokratisk institution på riktigt, inte bara i lagens mening — vad behöver vi förändra i vår verksamhet för att det ska märkas?

Referenser - läslista

Engström, L., Carlsson, H. & Hanell, F. (2024). "Drag story hour at public libraries: the reading child and the construction of fear and othering in Swedish cultural policy debate". *Journal of Documentation*, 80(7), 226–245.

Carlsson, H., Hanell, F. & Engström, L. (2023). "Revisiting the notion of the public library as a meeting place: challenges to the mission of promoting democracy in times of political turmoil". *Journal of Documentation*, 79(7), 178–195.

Carlsson, H., Hanell, F. & Hansson, J. (2024). *Folkbiblioteken - Demokratins kanariefågel*. Kapitel ur antologin *En ifrågasatt demokrati*. Hagevi, M. (red.)

Carlsson, H., Hanell, F. & Hansson, J. (2022). "Det känns som att jag bara sitter och väntar på att det ska explodera": politisk påverkan på de kommunala folkbibliotekens verksamhet i sex sydsvenska regioner. *Nordic Journal of Library and Information Studies*, 3(1), 26–43.

Engström, L. & Olsson Dahlquist, L. (2020). "The will to activate library users and the making of citizens". *The Library Quarterly*, 90(3), 314–331.

Europeiska kommissionen (2025). *European Democracy Shield – Open public consultation*. Bryssel: EU-kommissionen.

Funcke, N. (2023). *Att publicera: Etik och juridik för journalister och publicister* (3:e uppl.). Lund: Studentlitteratur.

Haider, J. & Sundin, O. (2022). *Paradoxes of media and information literacy: The crisis of information*. London: Routledge.

Hanell, F., Carlsson, H., Engström, L. & Hansson, J. (2025). "Canaries of Democracy: The Role of Public Libraries in Times of Political Turmoil". *Public Library Quarterly*, 44(2), 198–222.

Klenell, J. (2017). *Det fria ordet*. Stockholm: Natur & Kultur.

Magasin K (2022, 7 december). Sagostund på bibliotek stoppad av SD-politiker. Hämtad från <https://magasink.se/2022/12/sagostund-pa-bibliotek-stoppad-av-sd-politiker/>

Mouffe, C. (1999). *The challenge of Carl Schmitt*. London: Verso.

Mouffe, C. (2005). *On the political*. London: Routledge.

Nord, Marina, Altman, David, Fernandes, Tiago, Good God, Ana & Lindberg, Staffan I. (2026). *Democracy Report 2026: Unraveling The Democratic Era?* Göteborgs universitet: V-Dem Institute.

Nygren, T. (mars 2026). Föredrag vid Demokratidagen. *Uppsala universitet*.

Regionsamverkan Sydsverige (2024). *Biblioteken som tankesmedjor: Exempel och tips för folkbibliotek*.

Rivano Eckerdal, J. (2018). "Libraries, democracy and participation". *Journal of Documentation*, 74(6), 1213–1227.

Stakston, B. (2021). *Biblioteken som tankesmedjor: Förstudie om biblioteken och demokratiuppdraget*. Stockholm: Regionsamverkan.

Stakston, B. (mars 2026). Föredrag vid Demokratidagen.

Sverige. Bibliotekslag (2013:801).

Wallman-Lundåsen, S. (mars 2026). Föredrag vid Demokratidagen. *Linneuniversitetet*.

Wikforss, Å. (2017). *Alternativa fakta: Om kunskapen och dess fiender*. Stockholm: Fri Tanke.

Wikforss, Å. (2021). *Därför demokrati: Om kunskapen och folkstyret*. Stockholm: Fri Tanke.